

ПОШИРЕННЯ БОФОНІВ ОУН І УПА НА ТЕРИТОРІЇ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Дослідження соціально-економічної складової у структурі діяльності ОУН і УПА стає для історіографії українського націоналістичного Руху опору все більш актуальною темою. Це пояснюється тим, що праця із військово-політичної історії українських націоналістів наразі опубліковано вже достатньо, а нагальною є потреба дослідження соціально-економічних і культурно-спортивних аспектів діяльності українських націоналістів, теоретико-ідеологічних змін доктрини ОУН під час її проникнення на землі Наддніпрянської України в ході Другої світової війни. Розробка вказаних і низки інших наукових проблем із тематики українського націоналістичного руху дозволить глибше та детальніше відтворити картину тогочасних подій.

Наявність і функціонування власних грошових документів ОУН і УПА – бофонів – є важливою складовою для вивчення їх багатогранної історії. Бофони (скорочено від словосполучення «бойовий фонд») – це переважно односторонні грошові документи (квитанції) з національною символікою та символікою ОУН і УПА з відповідними написами, з фіксованими номіналами (чи без номіналів). На бофонах найчастіше зображувалися бої упівців, карикатури на Сталіна, сюжети на тему боротьби народів СРСР проти більшовизму. Також набули поширення історико-патріотичні сюжети про часи Київської Русі, Козаччини, Української національної революції 1917–1921 років. Уповноваженні особи від імені ОУН або УПА видавали їх населенню за добровільно внесені, стягнуті як контингент і ревізовані кошти, у вигляді готівки, а іноді – продуктів харчування, одягу тощо. Бофони мали, крім фінансової, також і агітаційну функцію, тому їх використовували як засіб пропаганди. Сама назва «бофони» має певні етимологічні відмінності. Так, у Галичині та Буковині грошові документи ОУН і УПА отримали назву «бефони» та «бифони», а на Волині (зокрема й у Житомирській області) та білоруському Поліссі – «біфони». Так, в офіційному виданні Національної академії наук України «Енциклопедії історії України. – Т. 1: А–В – К.; Наук думка, 2003. – 688 с. : іл.» фігурує саме термін «біфони» [с. 298]. Проте для уніфікації термінології в сучасній українській науковій літературі прийнято саме термін «бофони».

Дослідники грошової справи ОУН і УПА встановили, що за період 1939–1954 років було випущено близько 500 різновидів бофонів, які функціонували в 12-ти областях України та Білорусії, а також поширювалися під час рейдів загонів УПА на територію Австрії, Німеччини, Чехії та Польщі. Нас у статті хронологічно цікавить період

поширення бофонів із 1943 року й до кінця 40-х років на території Житомирської області.

У 1941–1943 роках бофони ОУН і УПА поширювалися переважно на території Галичини, Буковини та частково – на сучасних польських землях. На території райхскомісаріату «Україна» (зокрема і ГО «Житомир») органи української адміністрації та націоналістичні осередки використовували окупаційні грошові знаки Емісійного банку «Україна», який із 5 березня 1942 року отримав право випускати власні банкноти – карбованці. На них спеціально виготовленими штемпелями проставляли відповідні написи, як правило, «Слава Україні, героям слава!», «Слава Бандері!» та ін. Улітку 1943 року було проведено реорганізацію фінансово-господарських органів ОУН і УПА, якою керував Борис Прокопович («Гнат») – керівник господарської референтури Рівненського обласного проводу ОУН(Б).

Провід ОУН на Північно-західних українських Землях (території Волинської, Рівненської та Житомирської областей) уже в 1944–1945 роках розробив і випустив так звану «волинську серію» бофонів. Її автором був відомий художник-графік Ніл Хасевич (1905–1952), який перебував під час створення серії в лавах УПА та отримав псевдонім «Бей Зот». Ця серія мала номінали в 10, 25, 50, 100, 200, 300, 500, 1000 карбованців. «Волинська серія», на відміну від попередніх – галицьких випусків, не приурочена до певної історичної події. Новацією «серії» є велика кількість номіналів. Згодом стали проглядатися намагання керівництва ОУН уніфікувати бофони на основі цієї серії та по можливості перетворити її у і загальноукраїнську.

«Волинська серія» мала характерну поліграфічну особливість. Бофони друкувалися в такій пропорції: три були чорного кольору й один – синього. Порівнюючи «волинську серію» з іншими попередніми емісіями ОУН, можна констатувати довговічність її використання. Окремі бофони (номінали в 50, 200 та 500 крб.) передруковували аж до 1950 року, зменшивши вдсятеро їх номінал у зв'язку з проведеною в 1947 р. грошовою реформою у СРСР.

Оунівці використовували також як бофони плакати малого формату. Особливо популярним на ПЗУЗ був плакат роботи того ж Н. Хасевича присвячений Дню Української Державності (22 січня), який використовували як грошовий документ номіналом 400 крб.

У 1944–1945-х роках тактика УПА зазнала кардинальних змін. Окрім зміни ворога (боротьба ведеться виключно з партизанами та військами НКВС і НКДБ), відбулася зміна внутрішньої ситуації. Радянські спецслужби зробили все можливе, щоб посіяти недовіру в повстанському середовищі, порушити морально-психологічну рівновагу серед вояків УПА. Ці спецзаходи дали свої результати – склалася ситуація, коли в кожному

повстанцеві вбачали «сексота». Служба безпеки ОУН(Б) і військово-польова жандармерія УПА, яка існувала з літа 1943 до травня 1945 року, а потім її функції перейшли до СБ ОУН(Б), розгорнули широкомасштабні «чистки» в середовищі упівців і підпільників ОУН. Із приводу цієї ситуації виникли серйозні суперечності між Р. Шухевичем і В. Куком, який курував Волинь та Поділля і дав згоду керівнику СБ ОУН(Б) на Волині Миколі Козаку («Смоку», «Вівчару») провести «чистку». Так, із числа незадоволених подібними заходами працівників підпілля у Північно-східному краї (ПСК) і Житомирській окрузі створилася чисельна опозиційна група. Ці опозиціонери об'єдналися навколо організаційного референта СБ ПСК «Одесі» (за різними даними, з вересня або грудня 1945 року) Степана Янишевського («Далекий»). Таким чином, восени 1945 року на території Костопільського та Корецького надрайонів ПСК і надрайонів «Трансйорданія», «Лісовщина», «Поділля» Житомирської округи виникла окрема самопроголошена автономна організаційна структура в рамках ОУН(Б), яка лише формально підпорядковувалася Центральному проводу. Її актив становив близько 300–400 осіб. Наявні дані засвідчують, що протягом 1948–1949 років у ході «чисток», проведених СБ ОУН(Б) на території краю «Одеса», загинуло до 120 членів Організації. Цей автономний крайовий осередок, як і сам крайовий провід «Одеса», був розбитий військами МВС у 1949 році.

Крайовий провід «Одеса» цікавить нас через розповсюдження бофонів на терені Житомирської області. У 1945–1946 роках на Житомирщині оунівці використовували бофони номіналом 30 крб., на якому було зображено картуш з тризубом та вміщено напис «Воля». Докладніших даних про територію виготовлення цього бофона сьогодні поки ще не виявлено. Вважають, що він міг бути виготовлений на Станіславівщині та принесений рейдуючими групами УПА. Багато дослідників, спираючись на документальні джерела ГДА СБУ, відносять цей бофон до маловідомої серії однотипних грошових документів ОУН і УПА номіналами 25, 50, 100, 300, 500 і 1000 крб., яка функціонувала паралельно з «волинською» на ПЗУЗ. На користь їхньої версії свідчить хронологічна зіставність цієї серії та зазначеного бофона.

На території крайового проводу «Одеса» підпільники ОУН(Б) розпочали свою видавничу справу, для чого використовували папір, заготовлений ще в роки німецької окупації. У 1947 році налагодженням видавництва плакатів і бофонів у краї займався заступник С. Янишевського Святослав Титко («Роман») і підпільник «Павло» (який часто фігурує в радянських документах - Авт. ст.). Їм удалося організувати доставку паперу з Києва, а згодом – із Понінківської паперової фабрики.